

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2019 • Sayı: 51

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2019 - Sayı:51 - Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme	9
An Evaluation on Tile Decorations in Some Seljuk and Ilkhanid Structures in Tokat and Niksar Ayşe Denkhalbant Çobanoğlu	
Kiğı Piltan (Pilten) Bey Camisi	45
Kiğı Piltan (Pilten) Bey Mosque Celalettin Uzun - Yaşar Uğurlu	
XVI. Yüzyıl Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bitlis Camileri ve Mescitleri	73
Bitlis Mosques and Masjids in 16th Century Land Registry Books Zülfiye Koçak	
Tokat'tan Ahşap Direkli Bir Yapı: Üzümlören Ulu Camii.....	99
An Example of Wooden Columned Structure in Tokat: The Great Mosque of Üzümlören Erkan Atak	
Vakıfelerin Işığında Osmanlı Dönemi Urfa Câmilerinde Vakıf Hizmetleri.....	131
Waqf Services of Urfa Mosques in the Ottoman Period in the Light of Waqfiyyas Mehmet Memiş	
Hısn-ı Mansur Mütessellimi Abdi Ağa'nın Hısn-ı Mansur ve Behisni Kazalarındaki Vakıfları.....	153
The Waqfs of Mutesellim Abdi Ağa in the Districts of Hısn-ı Mansur and Behisni Muhammet Nuri Tunç	
Kitabiyât / Book Review	
Kara Ahmed Paşa ve Vakıfları	176
Mehmet Bicik	
Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi.....	181
Erzurum Şeyhler Waqf and Complex (Külliye) Mehmet Kurtoğlu	

Kitabiyât

Öz

Bu sayının kitap tanıtım bölümünde, vakıflarla ilgili iki kitap tanıtıldı. Yasin Yılmaz ve Hilal Aydemir'in Erzurum Şeyhler Vakfı ve kompleksi Mehmet Kurtoğlu kitabı tarafından yazılmıştır; Ahmet Köç - Kanuni Sultan Süleyman Veziri Kara Ahmed Paşa kitabının kitabı ve Ebul Faruk Önal, Mehmet Bicik tarafından tanıtıldı.

Book Review

Abstract

In the book review section of this issue, two books on foundations were introduced. Yasin Yılmaz and Hilal Aydemir's Erzurum Şeyhler Foundation and complex were written by Mehmet Kurtoğlu; The book of the book of Sultan Ahmed Süleyman the Grand Vizier Kara Ahmed Pasha and Ebul Faruk Önal were introduced by Mehmet Bicik

Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi

Yasin Yılmaz-Hilal Aydemir (2019). Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi. Semih Ofset: Ankara; 412 s. ISBN: 978-605-7854-05-6

Mehmet Kurtoglu*

Öz

Yasin Yılmaz ve Hilal Aydemir'in kaleme aldığı Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi kitabı, Şeyhler ailesinin kurmuş olduğu vakıfları anlatmaktadır. Şeyhler ailesinin kurmuş olduğu vakıfların Erzurum'un şehirleşmesinde, ekonomik ve kültürel hayatındaki yerine değinen kitapta, ailenin Karabağ'dan Erzurum'a yerleşme süreci ve aile tarihi anlatılmaktadır. Birçok önemli şahsiyet yetiştiren ailenin kurmuş olduğu vakıfların anlatıldığı kitap aynı zamanda şehir tarihine de ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhler Vakfı, Vakıf, Külliye, Erzurum, Karabağ, Önemli Şahsiyetler.

Erzurum Şeyhler Waqf and Complex (Külliye)

Abstract

The book called Erzurum Şeyhler Waqf and Complex (külliye) which is written by Yasin Yılmaz and Hilal Aydemir is about the waqfs founded by Şeyhler Family. In the book which deals with the place of the waqfs founded by this family in the urbanization of Erzurum and its economic and cultural life, the settlement process of the family from Karabağ to Erzurum and the history of the family are explained. The book describing the waqfs established by the family that raised many important personality sheds light the history of the city at the same time.

Keywords: Şeyhler Waqf, Waqf, Complex, Erzurum, Karabağ, Important Personalities.

* Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayın ve Kütüphaneler Müdürü; kurtoglu.mehmet63@gmail.com; OCID ID: www.orcid.org/0000-00001-8713-6872

Genellikle şehirlerin yüz, yüz elli yıllık tarihinde eşraf veya aristokrat dediğimiz ailelerin izleri vardır. Hatta şehrin yüzyıllık tarihleri aile tarihleriyle birlikte anılır. Avrupa'nın kadim şehirlerinde geçmiş üç yüz, beş yüz yılı bulan aileler vardır ki, bu ailelerin tarihiyle şehrin tarihi iç içe geçmiştir. Öyle ki şehrin tarihini bu aileleri göz ardı ederek kaleme almak mümkün değildir. Özellikle şehir tarihçiliğinde büyük şahsiyetler, aileler ve vakıf eserlerinin büyük bir yeri vardır.

Carlyle; "tarih büyük adamların biyografisidir" diyerek, tarihi olaylar değil, tarihi kahramanlar yapar noktasına getirmiştir. Bu bağlamda şehir tarihine baktığımızda şehirde söz sahibi ailelerin tarihiyle şehir tarihinin iç içe geçtiğini görürüz. Örneğin 20. yüzyılda henüz modernizme teslim olmamış şehirlerimize baktığımızda, bu şehirleri eşraf dediğimiz varlıklı birkaç ailenin yönettiğini, kültür ve siyaset hayatını bunların belirlediğini görürüz. Hatta Osmanlı'nın son döneminde şehrin ileri gelenleri, seçkin ve eşraflarından meydana gelen ayanlar buldukları yerde etkili olmakla kalmamış, merkezi idareyi dahi baskı altına almışlardır. Böylesine güçlü bir yapının şehirlerin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatını etkilememesi mümkün değildir. Özellikle 19. Ve 20. Yüzyılda şehirlerimizin tarihi aileler tarihidir diyebiliriz.

İslam toplumunda vakıf kurmak en büyük hayırların başında geldiğinden dolayı varlıklı aileler yaşadıkları şehirlerde vakıflar kurarak ilim, kültür, sanat ve ekonomi hayatına katkı sunmuşlardır. Öyle ki bir şehrin tarihi bir ailenin tarihiyle özdeşleştiği olmuştur. Bu anlamda her şehrimizde iz bırakmış aileler vardır. Bunların aile tarihinin yazılması aynı zamanda şehrin tarihine ışık tutmaktır. Son yıllarda şehir tarihçiliği önem kazanmış, yerel anlamda şehir tarihçiliği üzerine yayınlar oldukça artmıştır. Bu, tarihçiliğimiz ve şehir tarihimiz için oldukça önemli bir gelişmedir. Şehre damgasını vurmuş büyük şahsiyetler ile aile biyografileri, aile vakıfları bu anlamda önemli kaynak teşkil etmektedir.

Yasin Yılmaz ve Hilal Aydemir tarafından arşiv kaynaklarından hareketle, kadim ve serhat şehirimiz Erzurum'da bir aile vakfını gün yüzüne çıkarmak için kaleme alınan "Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi" adlı kitap bir vakıf tarihi olduğu kadar, bir aile biyografisi özelliği taşımaktadır.

Giriş ve beş bölümden oluşan eserin ilk bölümünde vakıf, Osmanlıda vakıf kurumu, Osmanlı döneminde vakıflar gibi genel konular üzerinde durulmuş. Erzurum'un kısa tarihçesi bölümünde ise şehir tarihi Milattan önce başlayarak günümüze kadar getirilmiş. İkinci bölüm de ise vakfı kuran ailenin tarihçesine yer verilmiş. Bu bölümde oldukça geniş bir aile biyografisi yer almıştır. Belgelere dayanarak ailenin Anadolu'ya gelişi, Erzurum'a yerleşmesi ve kurmuş oldukları vakıf hakkında bilgiler içermektedir. Şeyhler ailesi hakkında bilgiler Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin bizzat Arapça olarak kaleme aldığı, daha sonra aynı aileden Ankara mutasarrıfı ve Erzurum Valisi Abdurrahman Paşa tarafından Osmanlıca olarak yazılmış olan silsile-name başta olmak üzere dönemin kroniklerinden, şehirdeki faaliyetlerinden ve ailenin kurmuş olduğu vakıflardan hareketle elde edilmiş. Şeyhler ailesi Osmanlı döneminde Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinden gelip Erzurum'a yerleşmişler. Aile şehrin dini, siyasi ve sosyal hayatında önemli roller üstlenmiş. Yazarların verdiği bilgiye göre; Şeyhler ailesi dinî yönden yetişen müftüleri, müderrisleri, kadıları ve Şeyhülislamı, yönetici olarak valileri ve ekonomik alanda da yaptıkları vakıflar ile hem Erzurum şehir hayatına katkıları hem de Osmanlı Devleti'nin yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Ailenin Karabağ'daki durumları hakkında bilgileri ise Sultan II. Süleyman ve II. Mustafa zamanlarında iki defa meşihat (Şeyhülislamlık) makamına getirilen Feyzullah Efendi'nin yazdığı *Silsile-nâme*'den elde etmişlerdir. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin verdiği bilgiye göre Safevîlerin Azerbaycan'ı istilasında Şeyhler ailesinden birçok kimse katledilmiştir. Bunun üzerine ailenin postnişini olan Pîr Mehmed Efendi evladından bir kısmıyla Karabağ'da ehl-i sünnet ve'l-cemaatten olan Maksudlu kabilesinin yaşadığı Esterâbâd'a giderek orayı yurt edinmiştir. Bu kabile mensupları da kendilerine iyi muamelede bulunmuşlar, onun yüce bir makam ve mevki sahibi olduğunu anlayarak takipçileri olmuşlar. Şeyhin evladından bazıları da saldırı sırasında derelere ve dağlara gizlenmişler, tehlikenin geçmesinden sonra dedelerinin

defnedildiği mezarların bulunduğu yerlerde kalmışlardır. Şeyh Pîr Mehmed Efendi'nin evladından bir kısmı da Kırım'a göç ederken, evladının, akrabalarının ve cemaatinin büyük kısmı Anadolu'ya gelerek Erzurum ve havalisinde kalmaya karar vermişlerdir. Ailenin Anadolu'ya gelen muhacirlerinden bir kısmı da Amasya ve Diyarbakır'a yerleşmiştir. Feyzullah Efendi risalede kendisinin mensubu olduğu Şeyhler ailesinin Karabağ'daki durumları hakkında şöyle bilgi vermektedir. *Silsile-name*'ye göre ikinci batın olan Şeyh Sultan Ahmed'in Kara Şeyh denilen oğlu Pîr Mehmed, Karabağ'da doğmuş, büyümüş, 956/1549 yılında vefat etmiş ve Vadi-i Çerkez denilen yere defnedilmiştir. Şeyhin vefatından sonra sırasıyla iki oğlu Veliyüddin Mehmed Efendi ve Habib Mehmed Efendi, postnişin olarak babalarının makamına geçmişlerdir. Önce yaşça büyük olduğu için Veliyüddin Mehmed Efendi tarikatın şeyhi olarak görevi devraldı ve bir süre görevi yürüttükten sonra vefat etti ve babasının yanına defnedildi. Daha sonra velayeti, zamanın meşâyihî tarafından kabul edilen Habib Mehmed Efendi, postnişin oldu. Uzun süre irşat görevini sürdüren Habib Mehmed Efendi 1025/1616 yılında 80 yaşlarında vefat edince kardeşi gibi babasının kabri civarına defnedilmiştir. Habib Mehmed'in Hayrunnisa Hanım'la evliliğinden Mustafa ve Mehmed adında iki oğlu doğmuştur. Babalarının vefatı üzerine ailenin tasavvufî geleneğine göre büyük oğlu Şeyh Mustafa makama geçmiştir. O sırada diğer kardeşi Şeyh Mehmed Efendi büyük bir ihtimalle yedi yaşlarında sinni kemale ermemiş bir çocuk olduğu bildirilmektedir. Bundan dolayı babası Şeyh Habib Mehmed Efendi'nin ona karşı şiddetli bir sevgi beslemesinden dolayı, abisine onu koruyup kollaması için vasiyet ettiği de gelen bilgiler arasındadır.

Safeviler'in Osmanlı yönetimi altında bulunan Karabağ'ı ele geçirip, her tarafı yakıp yıkması, insanları vahşi köpeklere parçalatarak öldürmesi ve akla hayale gelmeyen işkenceler yapması dolayısıyla aile Erzurum'a göç etmiştir. "Bir müddet Erzurum'da kalan Şeyh Mustafa, kardeşi Şeyh Mehmed ile beraber İstanbul'a giderek Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkmışlardır. Sultan iki kardeşi iyi karşılamış, kendilerine, yakın akraba ve müritlerine yeter miktarda görev tevcihi yapmış, ayrıca ziraatla uğraşmaları için de onlara Erzincan'da büyük bir çiftlik tahsis etmiştir. Bunun üzerine Şeyh ve ailesi Erzurum'da kalmaya karar vermişler.

İkinci bölümde ailenin kurduğu vakıflar, yetiştirmiş olduğu âlimlerin biyografilerinin yer aldığı eserde sırasıyla ailenin önemli şahsiyetlerinden Şeyh Cüneyd (ö. 9/15. yüzyıl) ve oğlu Şeyh Sultan Ahmed (ö. 10/16. Yüzyıl), Şeyh Pîr Mehmed (ö. 956/1549), Şeyh Habib Mehmed (ö. 1025/1616), Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1078/1666), Şeyh Müftü Mehmed Efendi (ö. 1104/1693), Şerife Hatun (ö. 1069/1658), Ahmed Efendi (ö. 1113/1701), Şeyhülislam Feyzullah Efendi (ö. 1115/1703), Abdullah Efendi (ö. 1122/1710), Mehmed Habib Efendi (ö. 1100/1688), Şeyh Mustafa Efendi (ö. ?) ve Abdurrahman Paşa (ö. 1236/1820) 'nın hayatları anlatılmıştır. Eldeki bilgilere göre aileden ilk vakıf kuran ve şu anki Şeyhler caminin yerinde ahşaptan bir cami yaptıran el-Arifü Billah Seyyid, Şeyh, Müftü Mehmet Efendi'dir ancak kurduğu vakfa ait vakfiye belgesine ulaşamamıştır. Onun kurduğu vakıf hakkındaki bilgilere, daha sonradan gelen torunu Seyyid Şeyh Müftü ve Müderris Mustafa Efendinin dedesinden ve kendisinden önce aileden gelenlerin kurduğu ve vasiyet ettiği vakıfları da kapsayacak şekilde kurmuş olduğu ve Şeyhler Vakfının ana vakfiyesi olarak kabul edilen 1181 hicri tarihli vakfiyeden öğrenmekteyiz.

Ailenin kısaca kurduğu vakıflardan bahsederek; Eldeki en erken tarihli vakfiye 18 Muharrem 1166/25 Kasım 1752 Tarihli **Şeyh Mehmet Habib Efendi ve Kardeşi Mehmet Şemseddin Efendi** Vakfiyesi'dir. Bu vakfiyenin özetinde; "Erzurum'da Eski adı Müftü Mehmed Efendi olan Şeyhler Mahallesinde Seyyid, Şeyh, Hacı Mehmet Habib Efendi bin Müftü Mehmet Efendi kendi adına asil ve kardeşi Seyyid, Hacı Mehmet Şemseddin Efendi bin Müftü Mehmet Efendi bin Şeyh Mehmet Habib adına vasi olarak kendilerine ait aşağıda ayrıntısı verilen Hamam ve müstemilatını 18 Muharrem 1166/25 Kasım 1752 tarihli vakfiye ile vakfederek gelirlerini Erzurum'da Müftü Mahallesinde yeniden yaptırdıkları Cami ile Cami hariminde Abdurrahman Çelebi tarafından yaptırılan mektep ve fakirlere dağıtılmak üzere kurban kesimi ve helva pişi-

rilmesine harcanması şart kılınmıştır” diye yazmıştır. Yazarların vakıf arşivine dayanarak hazırlanmış olduğu vakfiyelerin orijinali ile birlikte transkript edilerek kitaba konulmuştur.

Arada 1168 ve 1172 tarihli vasiyetler ile 1193 tarihli vakfiye olmakla birlikte ailenin ana vakfiyesi Mustafa Efendi bin es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac Mehmed Habib Efendi'nin mütevelliliği döneminde kendi adına asaleten Dedesi Erzurum Müftüsü el-'ârifu billâh merhum es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac Mehmet Efendi ve Babası merhum es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac Mehmed Habib Efendi, Amcası merhum es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac Mehmed Şemseddin Efendi, Amcasıoğlu merhum Abdurrahman Çelebi, Amcası Şemseddin Efendi Kızı Şerife Hanım ve Oğullukları merhuman Mustafa Bey ve Ahmet Bey adına vasi olarak ecdadının ve kendisinin kurmuş oldukları vakıfları bir araya getirerek yeni eklemeler yaparak kurup tescil ettirdiği 28 Cemâziye'l-âhire 1181/27 Kasım 1767 tarihli vakfiyedir. Bugün ayakta olan ve kitabesinde “Darussafa Medresesi” olarak bilinen medrese bu vakıf ile inşa edilmiştir.

Daha sonraki tarihlerde ise hayır ve iyilikte adeta yarışarcasına aile fertlerinden Seyyid Şeyh Ömer Efendi, Abdurrahman Paşa ve diğer aile fertleri ecdatlarının kurmuş olduğu hayrat eserleri yaşatmak için değişik tarihlerde vakıflar kurmuşlardır.

Üçüncü bölümde ise Şeyhler Külliyesi'nin mimari özellikleri üzerinde durulmuştur. Cami, güneş saati, medrese, hamam, çeşme, türbe, kütüphane ve mezar taşları gibi yapıların anlatıldığı kitapta bu yapıların Anadolu'daki diğer yapılarla benzer yönleri ve bunların şehrin oluşmasına katkıları anlatılmıştır. Şeyhler vakfı külliyesinin Erzurum'un İslam şehri olmasında önemli bir rolü olduğunun anlatıldığı kitapta; ayrıca vakıf şehir oluşumuna değinilmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı döneminde şehirler genellikle bir vakıf külliyesi etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda Şeyhler ailesinin Erzurum'da kurduğu vakıfların da şehrin şekillenmesinde, ekonomik ve kültür hayatının canlanmasındaki rolü üzerinde durulmuş, bunun günümüze yansımaları anlatılmıştır. Vakıf külliyesi şehirlerin oluşumunda bir taşın suya düşüp halkalar oluşturması gibi, şehrin şekillenmesinde halka halka büyüyüp merkezden çevreye doğru genişlemiştir. Bu anlamda Şeyhler vakfı Erzurum'un gelişip büyümesinde suya düşen halka gibi etkisi olmuştur. Şeyhler ailesi Erzurum'a yerleştikten sonra, inşa ettikleri cami ile dinî, medrese ve eğitimci kimlikleri kültürel, uzlaştırmacı, hukukçu olmalarıyla yargı ve kurdukları vakıflarla medeniyet alanlarında şehre büyük katkı sağlamışlardır. Osmanlı'nın zor zamanlarında bölge halkının karşı karşıya kaldığı sosyal, siyasî ve ekonomik krizlerde uzlaştırmacı rol oynamışlardır. Erzurum'da Şeyhler ailesi kendi başlarına ayrı bir dünya kurmak yerine, hem yaşadıkları bölgede hem de devlette, düzenin, istikrarın, emniyet ve huzurun sağlanması ve devamı için çaba göstermişlerdir. Bunu gerçekleştirmek için de İslam dininin dünya ve ahirete yönelik ilkelerinin eğitimi, öğretimi ve topluma kazandırılması gayesiyle halkla ve yönetimle bütünleşmiştir.

Beşinde bölümde Şeyhler vakıflarının 19. ve 20. Yüzyıldaki durumu anlatılmıştır. Günümüzde Şeyhler Vakfı ve Külliyesi bütün kurum ve kuruluşlarıyla olmasa da varlığını devam ettirmektedir. Sonuç itibarıyla baktığımızda köklü bir geleneği sahip olan Şeyhler ailesi, Erzurum'a geldikten sonra İslam dininde özellikle cemaatle kılınan namaz gibi ibadet mekânı için camiyi, eğitime verdiği önemden dolayı medreseyi, temizliğe verdiği ehemmiyetten dolayı hamamı ve insanların susuzluğunu gidermek için de çeşmeleri inşa etmişlerdir. Bölgedeki saygın durumlarının sebebinin halkla iç içe olup saygı duymaları, güvenliği ve asayişini sağlamaları ve İslamî kurallara göre yaşam tarzı benimsemelerinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.